

EUROPA SI NEAMUL ROMANESC

FOAIA MISCARII ROMÂNE PENTRU UNITATEA EUROPEI

Mensile. Spedizione abb. postale Gruppo III 70% - 00187 Roma, Foro Traiano 1/A, Tel.(06)679.77.85

PENTRU O DEFINIȚIE A TERMENULUI DE "ROMÂN"

de Șerban Andronescu

În diversele sesiuni de comunicări avute în ultimii 20 de ani cu colegi de la universități americane, nu rareori am avut ocazia să aud referiri inacceptabile privind cultura română. Asta pentru că cercetătorii în cauză - deși obiectivi în analizele lor de texte - recurgeau uneori la izvoare legate numai artificial de cultura, literatura și tradițiile românești și ajungeau la concluzii eronate. Alteori discutau (adesea fără să vrea) aspecte minore ca și când ar fi fost caracteristici majore ale acestei culturi. Alți cercetători făceau anume uz de metodele științifice ale umanismului secular (dominat în cultura modernă a Statelor Unite) sau ale contraculturii, amestecând deliberat teme verificate cu teme neverificate pentru a simula o echivalență a ultimelor cu primele și a ajunge din nou la concluzii eronate. În opinia mea, aceste erori au fost posibile în bună măsură fiindcă nu există o definiție consacrată pentru termenul de "Român" implicând bineînțeles și termenii de cultură românească și tradiții românești. Dacă ar fi existat definiția, ar fi fost mai greu să se producă deformările la care mă refer mai sus.

Am să dau un exemplu de felul cum s-a făcut o astfel de expunere eronată în America; dacă exemplul are merit, el poate servi de bază în inițierea unei acțiuni eficiente, prin acordul comun al factorilor de răspundere, în definirea termenului de "Român".

În 1979 organizasem o conferință despre "Umanismul românesc" la San Francisco¹ în cadrul Convenției anuale MLA (Modern Language Association of America). S-a vorbit despre balada **Miorița**. Trebuie să arăt că balada e bine cunoscută

în USA printre cei ce fac românism acolo, datorită unor excelente traduceri în engleză². Când mi-a venit rândul la cuvânt, am făcut o expunere despre noțiunea de sublim în umanismul românesc și am dat ca exemplu episodul cu moartea baciului moldovean din Miorița. Un coleg de la o universitate din Florida mi-a dat replica. Tocmai se întorsese dintr-o vizită în România unde era deseori invitat. Credea că stăpâna bine câteva cunoștințe despre cultura română. Probabil că așa era, judecând după studiile pe care le publicase; dar despre **Miorița** avea o idee deformată de tezele umanismului secular al cărui adept era. El a contestat afirmația mea că reacțiunea baciului moldovean în fața morții era un exemplu de sublim. După cum se știe, baciul moldovean nu ia nici-o măsură de apărare când află de la mioriță că va fi omorât. Colegul meu a explicat această atitudine ca denotând fatalism și pasivitate, caracteristici ale Românului, transformate în capodoperă de autorul anonim al baladei. Cu alte cuvinte, el relua teza istoricului francez Jules Michelet care publicase **Miorița** într-o culegere de legende "democratice"³ și arătase că baciul căzuse pradă "unei prea ușoare resemnări" și că resemnarea lui era "o trăsătură națională" a Românului în sens pejorativ. Colegul din Florida își asocia opiniile unui mare număr de cercetători români⁴ care, chiar dacă nu îmbrățișau tema resemnării a lui Michelet, cu implicațiile ei psihologice pejorative, vedeau în **Miorița** reluarea la nivel popular a unor teme comune din literatura altor popoare, mergând de la legende egiptene la rivalitatea obișnuită păstorilor aflați în transumanță, oameni cu calități, dar primitivi și analfabeți, unii mai bogați, alții mai săraci, intrând unii cu alții în conflict din invidie sau din alte cauze de aceeași natură. Colegul din Florida accentua asupra unui adevăr verificat că balada circula literalmente printre toți Români, fie că se aflau în România sau în jurul ei⁵, în tot spațiul minit de Blaga "mioritic", că era ca atare o expresie strălucită a geniului popular românesc și că denota o trăsătură națională românească, pasivitatea. El găsea că această trăsătură națională explica întârzierea României în a-și însuși progresele tehnicii moderne sau curente literare, sau ideile filosofice, politice, sociale. Adusese cu el din România două adagii culese chiar de el; le tradusese în engleză și le folosea acum, în replica sa, pentru a-și dovedi teza. Un adagiu zicea că "pe Român e greu până îl pui la treabă, că pe urmă se lasă repede". Celălalt era o glumă care circula în administrația municipală bucureșteană: "doi cu sapa, opt cu mapa, noi cu drag muncim". Colegul mai zicea că acesta adagii reflectau un adevăr peremptoriu și explicau de ce lucrurile mergeau prost în România: toate se făceau de mântuială, puțini munceau cu adevărat. Așa e firea Românului, zicea el, și nu e nici o rușine în asta. În societatea noastră multiculturală, zicea el, fiecare este liber să-și aleagă modul de viață sau de gândire care îi convine, conform prescripțiilor umanismului secular, unii sunt atei, alții credincioși, unii sunt adepți ai picturii figurative, alții ai celei abstracte, unii cultivă muzica simfonică, alții rock-and-roll-

ul, unii sunt homosexuali, alții heterosexuali, unii trăiesc din munca lor, alții din altora, și așa mai departe. Atitudinea românului în fața vieții sau a morții nu e imputabilă regimului de la București, cum insistă unii, ea este o atitudine naturală veche sau chiar străveche, transmisă din generație în generație, cum se poate ușor observa din istoria socială a Românilor sau din comportarea baciului moldovean din vechea baladă a **Mioriței**; pe acest baci nici măcar amenințarea cu moartea nu-l determină să se apere, adică să acționeze; el își acceptă soarta impasibil, cu resemnarea tipică indiferentului la tot și la toate.

Colegul nu era răuvoitor, ci pur și simplu nu cunoștea un aspect esențial al spiritualității românești, moștenirea isihastă. El recunoștea calitatea literară de excepție a baladei, recunoștea geniul popular care-i dăduse putere de circulație în toate regiunile locuite de Români, dar nu cunoștea izvoarele culturii noastre și nu făcea deosebire între frumos și sublim; el atribuia baladei calitățile obișnuite oricărei capodopere, atât și nimic mai mult. Cercetător și publicist modern, colegul repeta eroarea altor cercetători moderni din alte domenii de studiu. Nu e locul aici să vorbesc despre aceste erori. Voi da numai un exemplu - și-l voi da din estetică. Așa cum unii esteticieni moderni făceau eroarea de a pune urâtul printre categoriile estetice⁶ (concepție care a dus la confuzia de azi din artele vizuale, unde și o pânză goală, dar încadrată în ramă, e considerată "tablou", ori din muzică, unde și zgomotele sunt considerate "muzică"), le fel colegul din Florida găsea calități literare mergând până la cap de operă în ceea ce susținea el că erau elemente psihologice de indolență în **Miorița**.

Am răspuns colegului că, dacă ar fi mers la izvoare, ar fi găsit altceva în **Miorița**, și anume expresia poetică redată într-o formă sublimă a unei vechi doctrine a Bisericii Ortodoxe, doctrina isihastă. Am înțeles imediat (cu tristețe) de pe fețele ascultătorilor că vorbisem despre ceva necunoscut. Pentru mine însă, isihasmul (luat ca doctrină a credinței ortodoxe în România) era doar unul din cele trei enunțuri cu ajutorul cărora încercam pe atunci să formulez definiția termenului de "Român" sau de cultură românească. Celelalte două erau limba și "spațiul mioritic" al lui Lucian Blaga⁷.

Isihasmul⁸ a fost o doctrină a Bisericii Ortodoxe care s-a dezvoltat la Bizanț până la cucerirea otomană, trecând apoi și transplantându-se în Estul Europei, pe teritoriul situat între Muntele Athos și Moscova, găsind un mediu prielnic de propășire mai ales în regiunea numită mai târziu de Blaga "spațiu mioritic". Doctrina cerea aderenților să respecte preceptele biblice, să se desprindă de tentațiile lumești, toate fiind amăgitoare, să cultive în schimb valorile spirituale și divine. Aceste cerințe erau extrem de greu de împlinit (numai cine încearcă își dă seama ce greu este să le ducă la bun sfârșit), dar cine le îndeplinea dobânda o puritate sufletească de înaltă

calitate capabilă să permită credinciosului atingerea stadiului suprem în isihasm, liniștea interioară, împăcarea cu lumea și percepția "Luminii necreate". Metoda principală de a atinge acest stadiu era rugăciunea inimii⁹ numită și "a lui Iisus Hristos". Pacea sufletească, bunătatea inimii, căldura sentimentelor, iertarea greșelilor celorlalți, erau printre calitățile care, odată însușite, arătau candidatului că o forță spirituală superioară îl călăuzea și-l ducea către "Lumina necreată". Acesta era numele pe care isihăștii îl dădeau energiei strălucitoare iradiate de Iisus Hristos în momentul Schimbării la față (pe Muntele Tabor, v. Matei 17, 1-8). Savanții în teologie cred că apostolul Matei vorbea aici de strălucirea divinității, a fapturilor divine, nepământești. Schimbarea la față e unul din marile mistere despre care se vorbește în Biblie. Pe Muntele Tabor Iisus s-a arătat celor trei apostoli, Ioan, Iacob și Petru, în splendoarea ființei lui originare, într-o strălucire de lumină care i-a făcut pe apostoli să cadă cu fața la pământ. O lumină pământească, adică produsă de om, de pildă o explozie, i-ar fi orbit sau i-ar fi rănit; dar lumina strălucitoare în care s-a îmbrăcat Iisus pentru un scurt moment pe Muntele Tabor nu vătăma, nu ardea, nu dogorea: era "Lumina necreată". Acest fel de lumină a mai fost văzut și de alți martori. Ezechiel vorbește de ea în primul capitol al cărții lui, versul 27. Enoch o amintește în cartea sa apocrifă, în mai multe instanțe. Țăranul român Petrache Lupu a văzut-o când i-a apărut "Moșul". Moise a văzut-o pe Muntele Sinai în rugul aprins (care ardea dar nu se mistuia)¹⁰, în ziua când a primit Tablele Legii. Blaise Pascal a văzut-o în noaptea de 27 noiembrie 1654 și a descris-o în cunoscutul lui *Memoria*¹¹. Pentru a ajunge "să vadă" Lumina necreată, candidatul la isihasm trebuia să se angajeze într-o serie de practici pregătitoare, ca, de pildă, desprinderea de tentațiile lumești, iertarea dușmanilor (de remarcat similitudinea cu purtarea baciului moldovean din Miorița), smerenia, curățenia trupească (asceza), învăța să se teamă de Dumnezeu și să-și iubească semenii, să se roage lui Hristos după anumite reguli. Credința în virtuțile spirituale extraordinare isihaste căpătase la Bizanț un prestigiu atât de mare încât un număr imens de credincioși, oameni din popor dar și mari dregători, chiar împărați, condeieri și înalte fețe bisericești adoptaseră doctrina. Când Bizanțul a căzut sub Turci, la 1453, centrul de cultură isihastă care era catedrala Sfânta Sofia (Înțelepciunea), ctitoria împăratului Justinian I, a fost transformat în moschee iar adepții doctrinei au luat calea bejeniei. Unii au așezat un nou centru isihast la Muntele Athos, alții s-au dus spre Nord în țările neocupate de Turci. Așa a ajuns isihasmul să se răspândească în țările Estului european în care Bizanțul își exercitase influența până în 1453. Muntele Athos devine acum centrul religios care înlocuiește Sf. Sofia.

În țările, locuite de Români, în spațiul pe care Blaga l-a numit mai târziu "mioritic", isihasmul a prins rădăcini adânci și, într-un fel, indelebile, deoarece a găsit teren prielnic pregătit încă din timpul lui Zalmoxe¹². Nu cunoaștem cu exactitate

religia Dacilor, dar din referirile autorilor antici privitoare la Daci aflăm amănunte importante care confirmă linia evolutivă Zalmoxe-Hristos-isihasm. Herodot din Halicarnas ne spune că Dacii se credeau nemuritori în sensul că cel ce-și dădea sufletul avea convingerea că nu moare (decât cu trupul) și că se duce la zeul unic al poporului dac, la Zalmoxe. Tot Herodot spune că Zalmoxe a fost om, rege al Dacilor, dar în același timp divinitate. Un contemporan al lui Herodot, Hellanikos din Mitilene, ne spune că Teryzii și Crobyzii (două triburi trace din spațiul dacic) credeau că cei ce mor se duc la Zalmoxe și apoi revin; că la moartea cuiva ei se bucură la gândul că defunctul va reveni.

Iată dar primele patru concepte care apropie cultul lui Zalmoxe de cel al lui Hristos: nemurirea, personalitatea dubla (om și zeu), unicitatea divinității și epifania. Dacă Zalmoxe a trăit înainte sau în timpul lui Pitagora, cum arată Herodot (așadar în sec. VI î.H.), înseamnă că la Daci cultul său s-a perpetuat timp de secole, că a avut timp să se înrădăcineze. Când creștinismul a început să se răspândească în Dacia, conceptele zalmoxiene dăinuiau încă în credința locuitorilor astfel încât trecerea la creștinism, care cultivă în esență concepte asemănătoare, s-a făcut fără zguduiri sociale, probabil pe nesimțite. Faptul explică de ce, după cucerirea Daciei, când Traian a adus în Dacia legiuni din diferite părți ale imperiului, compuse din soldați care aveau, fără îndoială, credințe foarte variate, specifice locurilor lor de baștină, numai creștinismul a prins și a dăinuit la rândul său peste secole. Cultul lui Mithra a fost și el adus în Dacia, dar a pierit repede. Tot așa se explică de ce Daco-Românii nu au avut nevoie de un ritual special de trecere la creștinism, ca Bulgarii (prin Boris I, 752-889) sau Ungurii (prin Waik, numit apoi Ștefan-cel-Sfânt, 997-1038). Românii s-au născut creștini și au rămas creștini.

Este discutabil, bineînțeles (dacă vrem să urmărim linia evolutivă Zalmoxe-creștinism-isihasm) în ce măsură tradiția transmisă de Herodot și de Hellanikos îndreaptă interpretarea spre ceea ce înțelegem azi prin unicitate divină și epifanie. Eliade observă că Zalmoxe se apropia de Misterele grecești și elenistice prin faptul că este un *daimon* sau un *theos* care "revelază" o doctrină eshatologică; el nu este o ființă supranaturală de tip cosmic (ca Iisus) considerat "a se afla acolo" de la începutul tradiției; că "revelația" pe care o aduce el Geților e comunicată prin intermediul unui scenariu mitico-ritual foarte cunoscut al morții (ocultarea) și al reînțoarcerii pe pământ (epifania). Toate acestea, și câteva altele arătate de Eliade, îl deosebesc pe Zalmoxe de Hristos, dar se naște întrebarea: în ce măsură tradiția populară, transmisă oral (nu în scris) la Daci, din generație în generație, a menținut aceste deosebiri savante, tip sec. XX, între noțiuni care în cursul secolelor luau sens generic, poate chiar metaforic, în orice caz cuprinzător mai mult în spirit decât în literă (chiar dacă

aceasta ar fi existat la Daci).

În ancheta de față voi reține sensul cuprinzător al conceptelor zalmoxiene, nu cel restrictiv, pentru care nu am alt punct de referință decât părerea lui Mircea Eliade. În plus, pentru că nu am la dispoziție decât texte scurte, în cel mai bun caz sincretic, ca cele ale lui Herodot și Hellanikos, citate mai sus, sau tot scurte și sincretice ale lui Platon (Charmides sau despre înțelepciune), Strabon (Geografia), Porphyrius (Viața lui Pitagora), Jordanes (Geticele) și câțiva alții, ultimul făcând chiar o confuzie tipică pentru disciplina istorică a acelor vremi între Geți și Goți. Iată câteva din ele.

Platon în *Charmides sau despre înțelepciune*. Socrate povestește cum îngrijesc Tracii (deci Geto-Dacii) pe bolnavi: trebuie să dăm îngrijire sufletului, dacă vrem ca și trupul și capul s-o ducă bine; iar sufletul se îngrijește cu... spusele și gândurile frumoase. Din aceste spuse și gânduri se naște în suflet înțelepciunea care, dacă se ivește și stăruie în noi, dă sănătate atât capului, cât și trupului.

Strabon în *Geografia*. La Daci persită învățătura lui Zalmoxe de a evita carnea viețuitoarelor; printre ei, cei numiți *polistai* sau *skistai* se abțin de la plăcerile lumești. Burebista i-a învățat să se abțină de la vin.

Toate acestea arată similaritatea cu gândirea de mai târziu a lui Iisus. Dacă a existat un text într-adevăr revelator pentru istoria Dacilor, acela s-a pierdut probabil pentru totdeauna. Mă refer la cartea lui Traian, **De Bello Dacico**, lucrare care ar fi fost probabil tot atât de importantă pentru Români ca **De Bello Gallico** a lui C. Julius Caesar pentru Francezi.

Acum, pentru termenul "epifanie", folosit de Eliade în sens de "reîntoarcere pe pământ", se cuvine să spun câteva cuvinte. La creștinii catolici, epifanie în sens original este revelația pruncului Iisus, ființa divină, supranaturală, în fața gentililor, a celor trei magi, ființe umane. În țările de limbă engleză, el e folosit ca trop, denotând revelația sau manifestarea esențialului de natură simbolică într-un eveniment considerat (până în momentul revelației) ca ordinar. Ca figură de stil, așadar, epifania este revelația universalului la nivelul particularului. În România, termenul nici măcar nu figurează în DEX, Dicționarul explicativ al limbii române. A fost însă menționat, din câte cunosc, mai întâi de Petru Caraman în **Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la Români și Slavi** (Iași, -, 1931) și de alți etnografi. Scriitorul care a dat termenului cea mai mare circulație a fost James Joyce, prieten cu Brâncuși. În **Dubliners** și în **A Portrait of the Artist as a Young man** Joyce și-a exprimat gândirea prin serii de epifanii folosite în așa fel încât revelau mereu fața ascunsă a unor lucruri cu înfățișare ordinară sau chiar a gândirii autorului exprimată în termeni ordinari. De pildă în *A Portrait...* Stephen se plimbă cu Cranly pe o stradă din Dublin (Irlanda) prin fața unui ceas aflat în Ballast Office pe lângă care trecuse până atunci de nenumărate ori; dar numai în momentul descris de Joyce are o epifanie.

Procedeul stilistic al lui Joyce contrazicea regulile naturalismului filosofic, dominant pe atunci în Anglia, după care toate fenomenele vieții se manifestă în cadrul cunoașterii științifice de formulare carteziană, ceea ce însemna că realitățile ascunse în dosul fenomenelor ordinare nu existau. Fenomen literar, naturalismul se dezvoltase în Franța cu Zola din realismul lui Flaubert și al Goncourt-ilor. Departe de a fi neglijabil, el reflecta un element de adevăr în romanul acelor vremi (1850 și apoi); dar Zola l-a situat într-un climat de vulgaritate materială. Reacția a fost de mare răsunet, simbolismul, și vom vedea îndată, prin comparație, importanța aplicării la tema noastră a reacțiunii împotriva naturalismului. Prin Baudelaire ca predecesor (prin "Corespondențele" lui) și cu Verlaine, Rimbaud, Mallarmé și Valéry, simbolistii au arătat că există o realitate nevăzută la prima impresie, o dimensiune ascunsă în anumite aspecte ale vieții. Mallarmé a exprimat această percepție în versuri rămase de la el definitorii:

Je me mire et me vois ange et je meurs et j'aime

- Que la vitre soit art, soit la mysticité -

A renaître, portant mon rêve en diadème

Au ciel antérieur où fleurit la Beauté: (Les Fenêtres)

Creația poezilor simbolști (cu "cerul anterior" al lui Mallarmé ca exponent de doctrină) a înmormântat definitiv naturalismul în Franța. Nu însă în Anglia. Englezii, ca și Românii, erau "indolenți" când era vorba de asimilarea unor curente literare noi. Americanii erau și mai întârziați; ei s-au trezit abia după primul război mondial, dar reziduri naturaliste au rămas, cum am văzut din interpretarea **Mioriței** la colegul de la universitatea din Florida.

Joyce și-a publicat romanul **Dubliners** în 1914, în Anglia, provocând și acolo prăbușirea bastioanelor naturalismului, la aproape un sfert de secol după Franța. Forța lui de șoc a fost epifania, manifestarea esențialului ascuns în spatele unei acțiuni aparent ordinare.

În cercetarea de față, termenul epifanie are aplicabilitate în sensul lui Joyce, nu al lui Eliade.

La întrebarea: care este natura esențială a reacțiunii păstorului moldovean în fața morții, răspunsul nu se află în aparența ordinară, naturalistă și convențională a discursului poetic, ci în dimensiunea lui ascunsă, în "cerul lui anterior". Avem nevoie de o epifanie ca să-l percepem. În înțelesul ordinar, cel aparent și convențional, păstorul moldovean este într-adevăr un fatalist, un indolent remarcabil. El nu trece la acțiune nici măcar în fața amenințării cu moartea. Jules Michelet nu pronunța epitetul, dar textul lui spune clar: păstorul moldovean e un leneș. Tipul psihologic la care se referă Michelet se găsește în povestea populară despre "Leneș". Bătrânii satului erau

atât de supărați văzând exemplul dăunător pe care leneșul îl dădea satului, încât l-au condamnat la spânzurătoare, cu mențiunea de a fi iertat dacă se decidea să facă ceva, să mănânce niște posmagi, adică pâine uscată. Dus la spânzurătoare într-un car, căruțașul întreabă: "Ei, Leneșule, te decizi să mănânci posmagii?" Răspunsul îl revoltă pe căruțaș. Acesta dă bice cailor și-l duce pe Leneș la spânzurătoare. Amintesc acest exemplu de indolență pentru comparație cu așa-zisa indolență din **Miorița**. Diferența e clară.

Ar fi de comparat aici reacțiunea în fața morții a lui Meursault din **L'Etranger al lui Camus**. Într-un sens, Meursault este și el un "leneș", un indolent, un înstrăinat, care, ca și Leneșul din povestea populară românească, se situează în afara societății de oameni muncitori și devine țapul ispășitor într-o societate dominată de absurd. Numai că în **L'Etranger** se produce o epifanie în momentul când Meursault ajunge în fața eșafodului. Abia atunci parvine și el la existența autentică și își asumă adevărata demnitate de om.

Ciobanul moldovean din **Miorița** întrunește caracterele leneșului sau ale indolentului numai la nivelul interpretării ordinare, naturaliste și convenționale. La acest nivel, într-adevăr, nimic nu apare în spatele resemnării păstorului. Îndată însă ce ne îndepărtăm de acest mod de interpretare, considerentele mai mult sau mai puțin aplicabile menționate mai sus sunt depășite de o valoare spirituală de excepție, sublimul.

Sublimul este o categorie estetică superioară frumosului. Frumosul este categoria estetică la care se referea Mallarmé când spunea că înflorește în "cerul anterior". Într-adevăr. Sublimul este o expresie mult mai înaltă decât frumosul. El este o expresie de cel mai înalt grad moral și intelectual. Frumosul poate fi găsit la orice nivel, chiar non-intelectual, imoral sau amoral. Actul sexual dintre o semitârfă și clientul ei ocazional poate fi frumos într-adevăr, așa cum se arată în nenumărate filme și romane, dar e imoral. Sublimul, nu.. Ca să existe, el are nevoie de un mediu ales, un mediu de excepție - și chiar atunci, nu oricum. Sublimul aparține infinitului. Afirmă Etienne Souriau¹⁴, frumosul aparține formelor finite. Contrastul infinit-finit corespunde efectiv contrastului sublim-frumos. Tot Souriau arată că frumosul ne dă posibilitatea să ne integrăm unei emoții estetice intense, dar această integrare nu diminuează capacitatea noastră de a delibera asupra caracterelor emoției estetice. Sublimul rupe acest echilibru și ne supune unor condiții emoționale atât de puternice încât rațiunea și deliberarea își pierd sensul. Puține sunt exemplele de sublim în literatura universală. Primul exemplu apare în Sfânta Biblie.

Dumnezeu a zis: "Să fie lumină". Și a fost lumină.

Dumnezeu a zis: "Să fie o întindere între ape (cerul)". Și așa a fost.

Dumnezeu a zis: "Să se strângă la un loc apele care sunt dedesubtul cerului

și să se arate uscatul". Și așa a fost. (Facerea 1: 3, 6, 9).

Alt exemplu de sublim apare în **Mizerabili**. Hugo povestește cum episcopul Myriel acceptă să-l primească în casă pe Jean Valjean, un criminal care fugea de poliție. Ii dă de mâncare și-l lasă să doarmă la el până a doua zi. Valjean află că episcopul era un om sărac, că își împărțise averea săracilor, că păstrase numai câteva obiecte de argint pentru necesitățile slujbei. Când au terminat de mâncat, episcopul se retrage în camera lui pentru rugăciuni. Valjean așteaptă un timp, apoi se scoală, fură vasele de argint și fuge cu ele. După câteva zile, Valjean e prins de poliție când încerca să vândă vasele. E legat și adus la episcop. "Acum e momentul să punem capăt fărădelegilor acestui individ și să-l băgăm pe veci la pușcărie", îi spune polițistul episcopului. "Cum așa?", întreabă episcopul. "Eu i-am dat vasele văzând cât de neajutorat este". Fapta sublimă a episcopului îl impresionează pe Jean Valjean în așa măsură încât își schimbă modul de viață, începe să muncească cinstit și să ajute din prisos pe cei săraci, asemenea episcopului.

Alt exemplu de sublim se află în **Iliada** (cântul XXIV). Priam, regele Troiei și tatăl lui Hector, vede din înaltul zidurilor cetății cum Achile îl ucide pe Hector, cum leagă trupul acestuia de carul lui de război și cum târăște cadavrul prin praf, bolovani și băltoace, echilibrat și decent. Atunci Priam face un act de nebunie; el, regele Troiei, iese din cetate, cade în genunchi în fața dușmanului său de moarte, Achile, și-i cere să-i dea trupul lui Hector, folosind aceste cuvinte sublime:

Achile, acceptă această mizerie pe care n-a trăit-o până acum nici-un bărbat...

Ca blestematele mele buze să sărute mâna ucigașului fiului său

Și dă-mi trupul lui Hector.

Achile putea în clipa aceea să-l omoare pe Priam dintr-un condei, dar n-o face. Zguduit de rugăciunea sublimă a bătrânului, îi dă trupul lui Hector și-l lasă să plece.

Există de bună seamă și alte exemple de sublim în literatura universală. Unul este comportarea păstorului moldovean în **Miorița**. Când aude cum îl pune în gardă miorița, el răspunde cu o neasemuită elevație de conștiință. Orice om normal, orice leneș sau indolent, ar fi luat măsuri de apărare. Ciobanul moldovean, nu.. Pare un isihast desăvârșit. Nu-l interesează bunurile materiale pe care, murind, le pierde. Pe el îl interesează altceva: să fie îngropat

în struna de oi

să fiu tot cu voi (oițele mele dragi)

în dosul stâniei

să-mi aud câinii (tovarășii mei de muncă).

Departa de a lua măsuri de apărare, el nu-și dorește decât o abstracție, să i se pună la cap

fluieraș de fag

mult zice cu drag;
fluieraș de os
mul zice duios;
fluieraș de soc
mult zice cu foc.

Fără cea mai slabă ezitare, fără să ceară timp de reculegere, el este animat instantaneu de cele mai înalte valori isihaste, dragostea, duioșia, emoția. Nici măcar nu explică de ce. Versurile următoare se adresează lui însuși, unei mentalități de ordin sublim:

vântul când a bate
prin ele-a răzbate (prin fluiere)
oile s-or strânge
pe mine m-or plânge
cu lacrimi de sânge.

Imediat apoi gândul păstorului face un salt de neconceput în mintea oricui, fie leneș, indolent, ori muncitor. El, ciobanul de la oi, se căsătorește cu o crăiasă:

să le spui curat
că m-am însurat
c-o mândră crăiasă
a lumii mireasă.

O crăiasă, e drept, cu caracter foarte special, ea fiind Doamna care ne va vizita pe toți mai devreme sau mai târziu, "mireasă lumii". iar apoi, fără nici o pregătire, ca și cum "se afla acolo", cosmosul:

că la nunta mea
a căzut o stea;
soarele și luna
mi-au ținut cununa;

Serie de metafore care, interpretate isihast, arată aspirația supremă, contopirea în marele eter. Dacă balada s-ar fi terminat așa, ar mai fi fost poate loc de discuție; dar testamentul păstorului continuă și introduce alt element de sublim. Păstorul își aduce aminte de o făptură de care puțini își mai amintesc, mai ales când sunt în puterea vârstei, de mama lui,

măicuță bătrână
cu brâul de lână
din ochi lăcrămând
pe câmp alergând.

Ei, maicuței sale, păstorul moldovean vrea să-i ușureze durerea. Ii cere mioriței să se îndure de ea:

iar la cea măicuță
să nu-i spui, drăguță,
că la nunta mea
a căzut o stea...,

căci măicuța ar fi înțeles ce fel de nuntă a fost avut feciorul ei. Până și în momentele lui supreme, păstorul se gândește să facă un ultim bine, s-o scutească pe măicuța lui de o durere.

Intr-adevăr, cei mai mulți din semenii noștri, ca și colegul din Florida, nu pot accepta asemenea gânduri, ele fiind în total antagonism cu necesitățile vieții materiale. Pentru cei mai mulți semenii ai noștri, orice om normal trebuie să riposteze imediat la amenințări, mai ales la amenințarea cu moartea. Pentru alții, rezerva ciobanului moldovean este ceva poate poetic, poate fantastic, în orice caz ceva care nu ține de lumea aceasta. "Este imposibil să ne purtăm ca acest cioban dacă trăim în lume", zic ei. Zic așa deși sunt poate creștini. Ar trebui reamintit acestor semenii ai noștri că a existat acum aproape 2000 de ani Cineva care a dat naștere acestui fel de gânduri. Omul acela se numea Iisus Hristos. Acum aproape 2000 de ani, El a adunat mulțimile la poalele Muntelui Tabor și le-a vorbit în cuvinte simple despre un mod de viață simplu, dar adânc semnificativ. Spusele acelea, cunoscute azi ca "Predica de pe munte", conțin legile de bază ale creștinismului și ar trebui știute pe dinafară de orice om. În ancheta de față ele aruncă lumină asupra comportării baciului moldovean din **Miorița**. La nivelul nostru de educație modernă foarte densă, care ne ia toată copilăria și o parte din tinerețe, "Predica de pe munte" nu poate fi considerată decât ca o doctrină a elitelor de spirit. Ea a fost elaborată nu sub formă de porunci (ca cele zece porunci din Vechiul Testament), ci sub formă de recomandări. Altfel zis, nimeni nu e obligat să le urmeze. Ele sunt însușite de autorul anonim al baladei noastre, puse în versuri, iar noi, cei de azi, ascultăm cu o anumită consternare cum ciobanul moldovean le aplică întocmai, fără ca nimeni să-l silească. Aici e sursa sublimului din **Miorița**. Este neîndoielnic că în vocabularul aceluia cioban noțiunea de "sublim" nici măcar nu exista; cu toate acestea, sublimul apare spontan din purtarea și gândurile lui în momentul suprem pentru orice om, acela când află apropierea sfârșitului.

Recomandările amintite mai sus pot fi găsite de oricine rasfoiește Biblia în Evanghelia după Matei (capitolele 5, 6 și 7). Una din ele, cea referitoare la crima de omor, adică la care se referă în principal, episodul de care vorbim, e tratată de Iisus după cum urmează (Matei 5, 21-22): *Ați auzit că s-a spus celor din vechime: "să nu ucizi, că oricine va ucide va cădea sub pedeapsa judecății". Dar eu vă spun că oricine se mânie pe fratele său va cădea sub pedeapsa judecății.*

Cu alte cuvinte, pentru elita de spirit pregătită de Iisus, nu numai crima de omor era pedepsită, ci chiar și prefigurarea ei, mânia. De notat aici că baciul moldovean nici

măcar nu se mâniază când află că i se pregătește moartea de către ortacii lui. Iisus mai recomandă și alte căi de urmat, pe care le găsim în purtarea baciului nostru. *Fericii* - a spus Iisus - *cei săraci cu duhul* (adică cei simpli), *cei ce plâng și cei blânzi, cei însetați după neprihănire, cei cu inima curată*.

Iisus a mai recomandat să ne împăcăm cu dușmanii, să nu ne răzbunăm, să acceptăm prigonirile. Sub o formă sau alta, toate sunt însușite de țărani în mai mare măsură decât de orășeni. Cu cât țaranul trăiește mai departe de centrele de civilizație materială, cu atât viața lui e mai plină de valorile civilizației de spirit recomandată de Iisus. Aceasta ar fi o explicație, dacă se simte nevoia ei, a comportării baciului moldovean: a trăit fără îndoială departe de centrele de civilizație materială, oricât de rudimentare vor fi fost ele, satele. Acte și gânduri de neconceput la nivelul ordinar al vieții, ele se produc numai în relațiile conceptuale ale elitelor de spirit; iar în estetică, numai dacă sunt create în condițiile ordinului sublim. De aceea nu vom găsi ușor în literatura universală un personaj de forța spirituală și morală a baciului moldovean din **Miorița**.

Dacă literatura universală nu poate oferi decât rare exemple de sublim, ea oferă în schimb multe caractere de excepție. Printre ele, cele mai cunoscute sunt cei trei mari neliniștiți ai lumii, Dr Faust (al lui Goethe, bineînțeles, nu al lui Marlowe) ca exponent al bărbatului dominant și căutând o fericire carnală iluzorie; Hamlet, ca exponent al nesfârșitei îndoieli lumești; și Don Juan, eternul cuceritor de inimi, pierzându-le pe toate și, până la urmă, pe sine însuși. Față de aceste caractere de excepție (și altele echivalente), păstorul moldovean din **Miorița** se deosebește fundamental. Toți ceilalți și fiecare în parte sunt niște învinși. Toți au mizat pe valori lumești și au pierdut. Păstorul din **Miorița** este siungurul caracter de excepție care câștigă, și prin aceasta se situează în sublim, el fiind singurul care mizează pe eternitate. Dacă scriitorii și artiștii români doresc să fie activi pe scena culturală universală, ei n-au nevoie să caute altă sursă de inspirație; o au la ei acasă, așteptând un mare creator care să-i asigure locul cuvenit la nivel mondial.

Pentru a rezuma, sublimul din **Miorița** este o sinteză a două atitudini vitale prescrise de isihasm, desprinderea de valorile lumești și aspirația către cer. Aflând că moare, păstorul se găsește gata pregătit pentru marea călătorie. Se comportă ca și cum ar fi isihast împlinit. Așa se explică lipsa lui de interes pentru pierderea unor bunuri lumești și seninătatea cu care acceptă trecerea dincolo. Aspirația cosmică: s-a însurat "pe-o gură de rai", cununa i-au ținut-o "soarele și luna", făclii i-au fost "stelele". Alte elemente isihaste sunt sentimentele lui de dragoste, duiosia și lacrimile pe care le menționează în testament. Ar fi inexplicabil cum a ajuns un cioban la această înaltă înțelegere și seninătate dacă n-ar fi avut ceea ce numim azi "educație" și anume o

educație isihastă. N-a avut o asemenea educație, e evident, dar în bagajul de idei sacre lăsat moștenire de Daci Românilor au existat conceptele zalmoxiene care s-au completat mai târziu cu cele creștine și apoi cu cele isihaste.

Doi buni colegi, cu care m-am consultat scriind aceste rânduri, îmi spun că nu există corespondență între cultura populară și cea academică. Isihasmul ținând de ultima, țăranul român nu putea cunoaște principiile doctrinei și deci nu le putea transpune în baladă. Intr-adevăr, creatorul popular nu avea acces la cultura academică, dar se ducea la biserică și acolo preotul, cărturar local, îi vorbea țăranului în limba acestuia, chiar dacă slujea la altar în altă limbă. E puțin probabil ca preoții de țară să nu fi știut de doctrina care se răspândea în țările române la sfârșitul secolului XV și începutul secolului XVI; și dacă știau despre această doctrină, e puțin probabil că nu vorbeau despre ea cu enoriașii în termeni accesibili acestora. De bună seamă că astfel, prin preoți, s-au transmis informații de la o cultură la alta. În plus, isihasmul avea în țară reprezentanții lui direcți, sihaștrii, cărora nu alții decât țăranii și ciobanii le aduceau din când în când cele de trebuință.

Mi s-a mai atras atenția că nu toți sihaștrii erau isihăști. Dacă Daniil Sihastrul ar fi fost isihast, el nu l-ar fi sfătuit pe Ștefan cel Mare, cum zice legenda, să se apere de Turci cu arma în mână. Poate că nu e chiar așa. Diferitele forme de isihasm răspândite în Estul Europei nu au fost atât de riguroase ca cele dezvoltate în epoca de glorie a Bizanțului sau ca cele stipulate de Grigore Palamas. Chiar la Bizanț autoritatea dogmei a fost amendată și s-a ajuns la un echilibru între asperitatea principiilor și necesitățile vieții sociale.

În ce măsură păstorul moldovean din **Miorița**, așadar omul de orientare isihastă, se identifică azi cu omul român? Personal cred că trăirea isihastă, fiind într-o măsură reluarea și adaptarea trăirii zalmoxiene și apoi a celei creștine, este o caracteristică a Românilor. Cred că e intrinsecă firii lui. Românul din Sudul Dunării se deosebește de cel din Nord; sunt deosebiri chiar între Românii din interiorul curburii carpatice și cei din afara ei, deși și unii și alții trăiesc la nord de Dunăre; există totuși un factor comun în firea tuturor, oriunde ar trăi, chiar dacă au plecat și s-au așezat departe de spațiul mioritic. Acest factor e de natură isihastă și, dacă e recunoscut, el trebuie folosit ca enunț în definirea termenului de "Român". Despre factorul acesta am mai vorbit în 1979 la Simpozionul de la San Francisco și tot despre el am publicat un scurt eseu în revista Universității din Rochester, NY (Miorița, Journal of Romanian Studies, Department of Foreign Languages, University of Rochester, NY, vol. VII, n. 1, Ian. 1980).

Reluând acum, la acest Forum al Românilor, cele afirmate în trecut, voi face o adăugire care nu are altă justificare decât cea emoțională, dar nu mai puțin veridică,

ea consemnând o întâmplare trăită de mine personal. E o întâmplare din vremea când obțineam doctoratul de Stat la City University of New York. Indată după obținerea titlului, cei 40-50 de proaspeți doctori în diferite specialități, în majoritate absolută necunoscându-ne între noi, am fost trimiși de *alma mater* pentru o practică interdisciplinară la un colegiu din Staten Island. Rezultatele cercetărilor noastre se comunicau mai întâi printr-o expunere orală, de față cu toți, într-o sală de clasă cu pereții acoperiți de table negre, unde fiecare vorbitor scria, când găsea necesar, datele obținute. Intr-una din acele zile s-au perindat prin fața noastră vreo 15 vorbitori. Cum spun, nu ne cunoșteam între noi și toți își făceau expunerea în englezește. Din accentul lor recunoșteam ușor care erau Americani de origine și care imigranți (ca subsemnatul). Toate cele 15 expuneri s-au făcut în termeni de cercetare academică, în fraze scurte, sobre, cuprinzătoare, fără înfloriri sau divagații, fiecare vorbitor referindu-se la subiectul lui cu strictețea cerută de directorul nostru de studii. Dintre toți 15, numai trei sau patru au vorbit cu accent străin. Cu vorbitorul care era al 16-lea s-a petrecut episodul care interesează în această anchetă. Il vedeam pentru prima dată. Din felul cum vorbea înțelegeam că era American din naștere și că fusese educat în școli americane. Expunerea lui a fost sobră și precisă, ca a celorlalți, fără înflorituri sau divagări; dar vorbirea lui avea o mlădiere neobișnuită la Americani; gesturile pe care le făcea scriind pe tablă sau ștergând greșeli nu aveau bruschețea antevorbitorilor, deși erau tot atât de precise; când răspundea interpelărilor, răspunsul lui nu avea strictețea celorlalți, deși nu se depărta de subiect. Pe scurt, din toată făptura lui emana un fel de seninătate care mi-a reținut atenția. Când s-a terminat ședința, m-am dus la el și l-am invitat la cafeterie ca să luăm lunch-ul împreună. L-am întrebat la un moment dat:

- Are you of Romanian origin ?
- No. My parents are Americans.

A mărturist însă că bunicii lui fuseseră Români. Nu știa românește și nu i-a atras atenția faptul că i-am spus că eram Român; dar nici nu a luat aerul de superioritate infantilă pe care îl asumă Americanii când află că vorbesc cu un Român. Aveam așadar în față un American, Român de a treia generație, complet înstrăinat. Păstra însă în firea lui ceva indescritibil care mă frapase și mă determinase să intru în vorbă cu el. Schimbam impresii în englezește, dar și aici aveam ceva în comun, era felul cum schimbam impresiile, cum reacționam la contradicții și cum cădeam la înțelegere. Pentru mine nu încăpea îndoială: vorbeam cu un frate în același spirit. Ficțiune? Realitate?

Pe ce se întemeia convingerea mea? La început, când nu știam nici măcar cum îl chema, a fost doar intuiția. Apoi a fost factorul de care vorbeam mai sus și care, în opinia mea, este comun multor Români. Găsim acest factor în viața multor țărani

români de azi din Nordul sau Sudul Dunării, mai puțin la orașeni; îl simțim ca un fluid invizibil emanând din cumințenia unora, din filosofia de viață a altora, din proverbe, zicale, jocuri și din doină. Au uitat de mult înțelepciunea isihastă, dar au păstrat ceva în purtări, în spiritul proverbelor și al doinei, care indefinibil dar totuși perceptibil, nu totdeauna perceptibil, care amintește de seninătatea, calmul, demnitatea și generozitatea isihastă. Tânăr fiind, am călătorit mult prin România, câteodată pe jos. Dacă mă prindea noaptea într-un sat, băteam la o ușă, la prima ușă pe care o vedeam. Nu-l cunoșteam pe sătean, nici el pe mine; dar niciodată nu am fost refuzat. Imi dădea și pat și masă. Și nu-mi cerea nimic în schimb. Azi trăiesc la New York și am învățat cât este de primejdios să bați la o ușă, chiar ziua, și chiar cu treburi, dacă nu știi cu cine ai de-a face. Diferență colosală față de România, la țară.

Cum spun, există un spirit românesc¹⁴, deosebit de al altor popoare. E poate tot ce a rămas după dispariția vechilor credințe și obiceiuri, dar ceea ce a rămas persistă în unele aspecte de viață. Cum Românul nu posedă prea multe bunuri materiale, viața lui e mai plină de satisfacții emoționale, de roadele prieteniei, ale încrederii în oameni, ale împăcării cu cei ce-i fac rău. Aceste calități ar fi dat poate rezultate frumoase morale, sociale și culturale, dacă n-ar fi intervenit cei din afară. România putea deveni un mic paradis dacă n-ar fi avut nenorocul să fie așezată de Dumnezeu pe un pământ roditor cu un subsol bogat și variat care a atras multe apetituri străine. Profitând de cumințenia pământului, străinii nu s-au mulțumit numai cu acapararea averilor, dar au făcut totul pentru a-l ține pe Român în ignoranță și în sărăcie, ca să-l exploateze mai ușor. Printre acțiunile cele mai eficiente patronate de străini sau de acoliții lor a fost sugrumarea mișcărilor de trezire națională. Înainte de a fi sugrumate, aceste mișcări au fost calificate cu cele mai înjositoare epitete găsite în dicționar. Când opresorii credeau că au convins poporul și că acesta, ignorant, era de partea lor, treceau la acțiune.

Lista victimelor este lungă - și chiar dacă scenariul de mai sus nu se aplică tuturor, sancțiunea a fost aceeași. La 1601, Mihai Viteazu cade victima unei "pohte" sublime, unirea țărilor române. La 1721, Tudor din Vladimiri, dorind să-și elibereze țara de fanarioți, e tăiat și aruncat într-un puț. Un secol și ceva mai târziu, Alexandru Ioan Cuza, urmărind să-și modernizeze țara, e silit să abdice și e surghiunit. La 1907, vine rândul țăranilor. Deși nu aveau în mâini decât coasa și toporul, se ridică împotriva exploatării sângeroase a arendașilor străini de neam și de credință. Ca urmare, țăranii sunt decimați cu tunuri și mitraliere. Reușind pentru o scurtă perioadă de patru ani să-i facă pe români străini în țara lor, Mareșalul Ion Antonescu e împușcat în 1946. Exemplele continuă până în ziua de azi. Există indiscutabil un element sublim în firea Românului care persistă în ciuda tuturor adversităților. Mereu doborât, Românul se ridică mereu și mereu căutând propășirea țării sale, deși știe foarte bine că înaintașii

lui, urmărind același țel, au fost lichidați fără scrupul. Azi încă există în România unii, puțini, care se ridică împotriva corupției moderne și ticăloșiilor, folosind cea mai convențională armă literară, pamfletul. Ca Arghezi în generația trecută. Dar azi se pare că Românii sunt mai înglodați ca niciodată. În loc să-i sprijine pe cei câțiva tribuni, ei fiind singurii care prin curajul lor pot contribui la instaurarea unei democrații viabile în România, Românii privesc cumiți cum un val imens de acuzații și calomnii se ridică împotriva tribunilor. O nouă jertfă se pregătește în România, și din nou în detrimentul poporului nevinovat.

Totuși, există azi în România o libertate de expresie cum n-a mai existat de o jumătate de secol. Acum ar fi timpul ca Românii conștienți, mulți-puțini, să se adune și să-și formuleze dezideratele cele mai importante, sociale, culturale, religioase, politice. În spiritul înaintașilor căzuți sub securea ocupantului. Ca Pasărea Phoenix. Și fără să răspundă ocupantului cu arma acestuia. Românul pare că iartă mai repede decât alții greșelile greșiților lui. Și când nu iartă, pedepsește, dar nu trece la abuzuri sau excese. Că este așa avem mai multe dovezi. În timpul războiului al doilea, două au fost armatele de ocupație din Sudul Urss-ului, armata germană și cea română. Românii aveau tot dreptul să se poarte aiudoma Ucrainienilor și Evreilor în 1940 în Basarabia, dar n-au uzat de acest drept. Din contra. Din cele două armate de ocupație a Sudului Urss-ului, numai armata română s-a înfrățit cu populația locală. În Transilvania anulului 1991, așadar sub administrație românească, Românii au fost aruncați afară din casele lor, biserici românești au fost pângărite, statuile eroilor lor au fost batjocorite, învățători români au fost scoși din școli. Administrația românească a luat măsuri de stopare a acestor fărădelegi, dar n-a trecut la represalii. Ceea ce s-a întâmplat Românilor în țara lor, în 1991, ar fi fost imposibil să se întâmple Ungurilor în Ungaria sau Evreilor în Israel.

Cine recunoaște "spiritul" românesc descris mai sus va recunoaște și caracteristicile lui: zalmoxian în origine, creștin prin evoluție, isihast ca expresie, român prin tradiție, limbă și loc. Este un "spirit" născut în calm, decență și putere. Este foarte puternic. Numeroșii cuceritori ai țărilor lor au furat tot ce au găsit la Români, vite, recolte, salbe de aur, până și fete-fecioare, - afară de un lucru pe care nu l-au putut găsi: "spiritul" românesc care s-a păstrat ca atare de-alungul tuturor secolelor de vicisitudini, în pofida tuturor adversităților, ocupațiilor și pustiirilor. Este un "spirit" atât de puternic încât poate fi recunoscut câteodată și azi, foarte departe de țară, peste Ocean. Este desigur cea mai importantă comoară a Românilor. Este enunțul care trebuie să intre într-o definiție a termenului de "Român", alături de limbă și spațiu.

New York, iulie 1992

NOTE

1. PMLA, *Publications of the Modern Language Association*, vol. 94, N. 6, Nov. 1979, p. 1134.
2. Prima traducere s-a făcut în proză de un anonim și a fost publicată de Henry Stanley, Londra, 1856. A doua, în versuri, aparține Americanului William D. Snodgrass, București, Ed. Albatros, 1972. Ultima e semnată de Ernest H. Latham și Kiki Skagen Munshi, ambii de la Ambasada americană din București, 1986.
3. Jules Michelet, *Légendes démocratiques du Nord*, Paris, C. Lévy, 1854.
4. Printre cei mai circulați se aflau atunci Th.D. Speranția, N. Iorga, Al. Amzulescu, Ovid Densușianu, D. Caracostea, A. Fochi, Liviu Rusu, Lucian Blaga, Mircea Eliade, Constantin Brăiloiu. Studiul exhaustiv al lui Dumitru Bălăeț, *Eterna regăsire*, apăruse chiar în anul acela, 1979, la "Cartea Românească".
5. Adrian Fochi, *Miorița: tipologie, circulație, geneză, texte*, București, Ed. Academiei, 1964. Conține 800 de variante din întreg spațiul de răspândire a limbii române.
6. Etienne Souriau, *Les catégories esthétiques*, Paris, Centre de documentation uni-versitaire, 1956.
7. Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*, București, 1936.
8. Bibliografia doctrinei isihaste e enormă. De notat: Grigore Palamas, în *Patrologia Graeca*, CL-CLI. Textele cele mai importante ale doctrinei au fost traduse de Preot Prof. Dr. Dumitru Stăniloae în cele zece volume din *Filocalia*, București, Tipografia Institutului biblic, 1944-1981 și comentate în *Teologia ortodoxă dogmatică*, București, 1978. de notat, de asemenea: Dan Zamfirescu, *Neagoe Basarab și învățăturile către fiul său Teodosie*, București, Minerva, 1973, și Père Romul Joanta, *Traditions et culture hésychaste en Roumanie*, Abbaye de Bellefontaine, 1987:
9. "Doamne Iisus Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, ai milă de mine, păcătosul".
10. Rev. Dr Vasile Vasilachi, *Rugul aprins* în "New York Spectator", n. 41-42, sept. 1991, pag. 57-60. În Sf. Biblie "Rugul aprins" e menționat în Exod 3, 1-5.
11. Era noaptea târziu și era în rugăciune când a căzut într-un extaz mistic pe care l-a descris în așa-numitul *Memorial* (o foaie de pergament găsită abia la moartea lui în căpușeala hainei). *Memorialul* este reprodus în BYE CADMOS, vol. X, 1984, pag. 53 (număr dedicat isihasmului și jansenismului). "Focul" văzut de Pascal în noaptea de 27 nov. 1654 pare să fi fost de aceeași natură cu "Lumina necreată" a isihaiștilor, ceea ce justifică paralela făcută de autorul acestor rânduri între isihasm și jansenism în numărul menționat mai sus din BYE CADMOS.
12. Mircea Eliade urmărește cu atenție evoluția credințelor zalmoxiene spre creștinism în ultimul capitol al cărții sale *De la Zalmoxis la Gengis Khan*, Paris, Payot, 1970, dar nu intră în isihasm.
13. Mircea Eliade, *op.cit.*, ultimul capitol, "Mioara năzdrăvană".
14. Lucian Blaga vorbește de un "suflu cosmic" și de un "spirit cosmic" în volumul său *Orizont și stil*, București, 1936.

Cine dorește să se alăture autorului în căutarea unei definiții pentru termenul de "Român" poate să-i scrie pe adresa: Danubian Academic Society of America, Grand Central Station Box 1364, New York, NY, 10163-1364

PĂRINTELE LUCACIU

G. A. Pordea

*Lucaciu personifică lumina
și energia Românilor de pretutindeni.
Delavrancea*

Între Baia-Mare și Baia-Sprie, cam la jumătatea drumului, șoseaua cotește spre sud, părăsind perspectiva îndepărtată a munților Gâtinului, pentru a coborî în valea ce-o formează un modest afluent al Lăpușului. Dincolo de dealuri line pe-alocuri împădurite, vârful Prislop se înalță din masivul Țibleșului. În această vatră a românismului, bogată regiune auriferă și minieră, se află comuna Sisești, fostă proprietate a voevozilor maramureșni Balc și Drag, unde a păstorit timp de aproape patruzeci de ani părintele Vasile Lucaciu.

Pe locul vechei bisericuțe de lemn a «Adormirii Preacuratei», care purta pe o grindă inscripția A.D. 1043, - se ridică «Biserica Sfintei Uniri a tuturor Românilor», edificată între anii 1886 și 1890, din ajutoarele credincioșilor comunei, a fruntașilor și binevoitorilor români, care înțeleseseră că locașul Domnului era pentru țărănimea asuprită cel mai de seamă mijloc de rezistență națională. «*Zidirea aceasta - spusesese Lucaciu, cu prilejul sfințirii ei - nu este o simplă clădire de piatră, ci întruchiparea unui ideal care luminează trecutul și viitorul neamului meu iubit*».

La vârsta de 38 ani, când își sfințea biserica, Lucaciu era cunoscut, nu numai de țărani din Sisești, unde e paroh din 1885, an când hotărăște definitiv «să pășească în ogrorul Domnului», dar până la București, Viena și Budapesta. O importantă activitate îi populează tinerețea. Promovat doctor în filosofie «cum laude» la Roma, unde își desăvârșește studiile grație unei burse a Episcopiei române din Gherla, el fu numit preot în Sâncrai, județul Sălaj, și profesor de limba română. A publicat articole cu caracter național în numeroase ziare și periodice, a înființat «Revista catolică» și, precedând diverse cărți de istorie bisericească, dădu publicității o lucrare în mai multe volume intitulată «Instituții filosofice». Membrii Partidului Național și cercurile conducătoare românești din Sibiu l-au considerat curând ca pe un prețios tovarăș de luptă.

Anii premergători Memorandului aduseseră lui Lucaci primele înfruntări cu autoritățile maghiare. Acuzat de «agitații românești», ca «agent al unei societăți secrete daco-române», el fu catalogat ca «element periculos intereselor naționale ungare». Ales membru în Comitetul central al PNR în 1887, a luat apoi parte activă în epopeea mișcării memorandiste. Lucaciu a luptat, de asemeni, cu energie și o impasibilă seninătate care părea o ofensă adusă autorităților, împotriva legii promulgate în 1891 pentru constituirea *grădinilor de copii*, lege prin care Românii erau

ținuți, sub sancțiuni severe, a-și trimite copiii între trei și șase ani, spre a învăța limba maghiară din cea mai fragedă vârstă; a organizat numeroase întruniri de protest, iar mai apoi a înființat în Baia-Mare un cămin cultural pentru adăpostirea și ferirea de maghiarizare a 120 copii români.

Incredințând poporenilor săi, în anul 1890, noua biserică a Siseștilor, Vasile Lucaciu porni să-și împlinească destinul. Cu orizonturi largi, optica lui politică îi impunea ca prim pol de atracție Bucureștii, apoi țările liberale: Franța, America... Intreaga sa acțiune național-politică fu construită pe o certitudine deplină în viitoarea dislocare a Austro-Ungariei.

În cursul anului 1892, Lucaciu întreprinde mai multe călătorii la București, pentru a se consulta cu oamenii politici din Țara liberă. Primit cu căldură și sărbătorit de Liga Culturală, discursul pe care îl rosti la statuia lui Mihai Viteazul, precum și alocuția sa de la «banchetul românismului» oferit de presa bucureșteană, îi câștigă simpatia întregă a Capitalei. Studențimea condusă de Delavrancea îi organizează o agapă într-o grădină de pe Calea 11 Iunie, unde se decise ca, în semn de omagiu pentru cel sărbătorit, zece studenți din fruntea mișcării naționaliste să poarte numele de *Decemviri*. Imbrăcați în haine de doliu, aceștia fură apoi trimiși de guvernul român la Congresul Păcii din Berna, pentru a susține cauza Ardelenilor.

Un an mai târziu avu loc Congresul studențesc de la Constanța, la care luară parte, trimiși de Vasile Lucaciu, 70 tineri din Transilvania, printre care viitorul patriarh Miron Cristea. La reîntoarcere în București, studenții, în număr mare, intenționau, susținuți de Partidul Liberal care se afla în opoziție, să organizeze o demonstrație iredentistă. Guvernul Lascăr Catargi, pentru a-și menaja neplăcerile inevitabile din partea misiunii diplomatice austro-ungare, ceru în zadar lui Nicolae Filipescu, primarul Capitalei, să interzică manifestația în vederea menținerii ordinii. Prefectul poliției, Deșliu, avu atunci ideea să oprească trenul studențesc în gara Fetești, pe motivul unui defect la locomotivă. Il reținu astfel patru ore, calculând sosirea târziu în noapte la București, unde felinarele rămaseră stinse între Calea Victoriei și Bulevardul Colței, spațiu nevralgic indicat de buzduganul eroului de la Călugăreni. Subterfugiul fu însă inoperant. Emisarii lui Dimitrie Sturdza adunaseră mulțimea intrigată de marea întârziere a trenului, pusă în sarcina «călăilor de la putere», primiră cu ovații pe studenți și manifestară împreună tumultuos, atât în fața Universității cât și la legația austro-ungară, rezultatul fiind constituit doar de câteva încercări suplimentare, facilitate de bezna nopții...

Întâmplări care reamintite îmbracă un ușor caracter desuet, dar sub care continua să se urzească imperturbabil o acțiune viguroasă, minuțios trecută prin sита Budapestei. Perplex, guvernul maghiar, pentru care Lucaciu devenise *bestia neagră*, părea să nu mai știe bine încotro să-și îndrepte preferințele: un Lucaciu în Ardeal, încurajând răsvrătirea și secesiunea, sau unul în București, mobilizând forțele tinere ale neamului pentru stimularea curentului de unificare a întregului popor român.

Represaliile nu întârziară. Suspendarea lui Lucaciu din oficiul de paroh în Sisești produse consternare în sânul credincioșilor localnici, care își manifestară solidaritatea cu cel persecutat. Ei preveniră pe episcopul din Gherla că au închis

biserica, cheia trimițând-o «Marelui Pontifice din Roma»... Ca răspuns la măsura oficială, Lucaciu publică o scrisoare deschisă în «Tribuna», în care se putea citi: «Am arătat fraților mei calea constanței în lupta națională. Suntem cu toții uniți în cugete și în simțiri pentru marele ideal: libertatea și independența poporului nostru. Iată păcatul meu». Cuvinte îndestulătoare pentru ca stăpânirea ungurească să-și asmută agenții forței publice împotriva celui ce își permitea să o înfrunte. Procesul lui Lucaciu fu urmărit cu emoție de masele românești. El fu condamnat de tribunalul din Dobrișin («cel mai maghiar din orașele maghiare», denumit «Roma calvină») la 13 luni de închisoare, pentru «ofensă adusă guvernului și națiunii maghiare» și pentru «crima de instigare la ură națională». Recursul înaintat fiind respins, Lucaciu fu arestat la 28 decembrie 1892 și închis la Seghedin, apoi - după ce contractase o boală de ochi - la Budapesta. Tribulațiile sale inspiraseră și versuri ce-și făceau drum în popor: *Cântă mierla prin păduri, / Rob e Lucaciu la Unguri. / Pentru sfânta libertate / De care noi n-avem parte...*

În timpul șederii sale în temniță, Papa ordonă constituirea unei comisii disciplinare, formată din episcopii uniți ai Ardealului, grație cărora Lucaciu fu apoi reintegrat ca paroh la Sisești, dar, abia liberat la 2 martie 1894, procesul Memorandului era fixat. Neobosit, inimos, preocupările lui se reflectă în scrisoarea ce o trimise atunci lui Pop de Băsești: «Acest proces al nostru va trebui să aibă un răsunet istoric... Eu am credința nestrămutată că ne vom răzbuna. I-am prevenit la proces că voi ajunge să fiu ales deputat de Satu-Mare în Parlamentul din București. S-au cutremurat, simțind că spun un adevăr profetic... Noi vom putea fi condamnați, dar nu învinși». Ca secretar general al Comitetului Memorandului, Lucaciu fu învrednicit prin sentința de la Cluj cu cea mai mare osândă: cinci ani.

Idealiști înflăcărați, luptătorii naționaliști ai epocii erau în mare majoritate oameni cu posibilități materiale reduse. Greutățile familiare erau pentru ei prezente mai ales când capii familiilor erau închiși, suspendați din posturi, împiedicați de a-și îndeplini îndatoririle elementare pentru existență. Românii înstăriți răspundeau generos la colectele ce se organizau periodic, dar acestor oboluri se adăugau mai ales cele venite din București și care erau destul de importante. Această asistență dădu atunci naștere unui diferent inter-governamental.

Președintele Consiliului ungar, baronul Banffy, adresă într-adevăr o notă redactată în termeni vehemenți primului-ministru D.A. Sturdza, acuzând guvernul român de a subvenționa agitațiile românești din Ardeal, îndreptate împotriva Statului maghiar. În chip de pretinsă disculpare, Sturdza răspunse trimițând la Budapesta cuponul ultimei remiteri de câteva zeci de mii de lei, care dovedea că operația fusese înfăptuită de Gh. Mârzescu, ministru în cabinetul anterior al lui Aurelian. Sturdza și guvernul său erau în aparență desvinovați, dar nu mai puțin documentul purta semnătura de primire a părintelui Voinea din Sibiu. O anchetă fu întreprinsă, condusă de ministrul Instrucției, Vaszics, dar vigilența Românilor împiedică descoperiri «compromițătoare», epilogul fiind constituit de un acord între guvernele român și ungar, prin care plafonul remiterilor de bani din București «pentru întreținerea

școlilor românești din Brașov» fu fixat la 38.500 lei anuali. Dificultățile astfel create fură apoi eludate prin alte stratageme.

Când, în 1905, se reluă lupta parlamentară, Vasile Lucaciu se alătură dorinței majorității. Hotărârea era consecința unui complex de împrejurări îndelung desbătut în cadrele Partidului Național «desființat» din ordinul Budapestei. Fusese necesar să se sublinieze că o colaborare românească activă la viața parlamentară a Ungariei presupunea revizuirea programului politic din 1881, care refuza să recunoască *de jure* încheierea dualismului, preconizând pentru Transilvania o formulă politică de autonomie, care nu mai corespundea nici circumstanțelor nici dorinței generale a Românilor. Acesta fu raționamentul lui Lucaciu, pentru a înfățișa chestiunea în adevărata ei lumină. Alți factori fură de asemenea determinanți din acest punct de vedere. Situația Românilor în Ungaria se înrăutățise. Urmașul lui Tisza, Banffy *ejusdem farinae* continua să aplice politica de maghiarizare și de prigonire a elementelor alogene. Centrele românești fuseseră întărite cu garnizoane suplimentare de «honvezi», dispozițiile codului penal privitoare la agitațiile naționale înăsprite, ziarele supuse cenzurei, corespondența violată în mod «legal» de teama manifestelor patriotice care circulau printre cei asupriți. Depășiți, grofii-prefecți înaintau la Budapesta rapoarte de alarmă, descoperind comploturi urzite de preoții și învățătorii români, profetind revoluții ce se urzeau în taină...

Ales deputat de Beiuș în 1907, Lucaciu desfășură, timp de câțiva ani în șir, o activitate considerabilă, combătând politica națională a Ungariei și teroarea administrativă pe care aceasta se sprijinea. La 9 martie 1908, a rostit în parlament un discurs de două ore, în care, spre consternarea mută a întregii adunări, printr-o critică fulminantă, a aruncat o adevărată anatemă asupra guvernului. La 12 octombrie 1909, i se ridică imunitatea parlamentară, spre a fi dat în judecată pentru un articol în ziarul «Lupta» din Budapesta, al cărui conținut se poate bănuși după titlu: «Vasile Lucaciu, deputat».

Pentru «Leul de la Sisești», cum va fi supranumit de acum, evenimente capitale, în politica internațională, vin să-i susțină acțiunea. Criza rusească declanșată de înfrângerea suferită din partea Japoniei, precipită înscăunarea «dumelor» de după «duminica roșie». Slăbiciunea țarului Nicolae II în fața dificultăților interne - cu toată rivalitatea austro-rusă care se menține - nu mai poate fi motiv de mulțumire deplină pentru Habsburgi. Norii de la Petersburg întunecă și cerul Vienei. Apoi, sindicalismul și socialismul se întăresc și se întind în Apus, după ce însuși Papa Leon XIII, prin enciclica *Rerum Novarum*, a legitimat interesul pentru problemele muncitorești. În sfârșit, războiul balcanic pare să împrăștie anumite iluzii orientale ale Budapestei.

Nervozitatea Ungariei fiind manifestă, după pacea de la București, guvernul român, preocupat în mod constant, de soarta Românilor din Transilvania, socotește momentul prielnic pentru o negociere oficioasă în beneficiul lor. Calculele sunt juste, căci contele Ștefan Tisza acceptă principiul unor tratative româno-ungare, în vederea îmbunătățirii condiției Ardelenilor. Sugestia venea de la Regele Carol I; P.P. Carp și Marghiloman, fideli politiciii lor de menajamente față de blocul germanic, însărcinată

pe C. Stere, care era atunci rector al Universității din Iași și vicepreședinte al Camerei, să conducă în acest scop o comisie permanentă de zece membri, propusă de Lucaciu și de Octavian Goga. Doleanțele românești fură expuse în 11 puncte, respinse *de plano* de către Tisza, care, contrariat de eșecul înregistrat și atribuindu-l mai ales intransigenței lui Lucaciu, porni o violentă campanie împotriva acestuia.

Nicidecum intimidat, dar socotind contribuția sa activă ca esențială pentru izbânda unei lupte pe care o ducea de mai bine de treizeci de ani, la începutul verii anului 1914, când tensiunea între marile puteri devenise extremă, în ajunul izbucnirii războiului, Vasile Lucaciu plecă la București. Abia sosit, el e ales președinte al Ligii Culturale. Prin articole și cuvântări, în adunări și manifestații pe care le prepară, Lucaciu luptă pentru cauza Ardealului și împotriva politicii germanofile a lui Marghiloman. În 1915 e la Roma, unde pregătește atmosfera pentru contribuția diplomatică românească la nimicirea dublei monarhii. Panica a început să cuprindă pe unguri, și problema Românilor a devenit importantă. Tisza scrie la Sinaia, la 20 octombrie 1915, contelui Czernin, plenipotențiarul austro-ungar: «*In momentul oportun aș fi dispus să recomand o amnistie pentru toți civilii români, în afară de Lucaciu și Goga, care săvârșesc zilnic acte fâțișe de înaltă trădare și de lesemajestate*».

Reîntors la București, Lucaciu e ales în 1916 deputat de Galați; în această calitate, el se alătură propagandei făcute în toată țara pentru intrarea României în război alături de Aliați. Apoi, în noaptea de 14 august, clopotele de la mitropolie anunță ceasul cel mult așteptat: trecerea armatei române în Ardeal. De la Iași, unde se refugiază odată cu guvernul român, trece în Rusia, unde regimul țarist e răsturnat de revoluția bolșevică; aici el formează la Darnița un corp de voluntari din prizonierii români foști în armata austro-ungară. Spre sfârșitul anului, e trimis în misiune oficială în America, unde organizează întruniri și conferințe menite să informeze opinia publică americană asupra situației din Transilvania și a aspirațiilor poporului român, puțin cunoscute dincolo de Atlantic. La Boston, Chicago, Baltimore, Youngstown, Cleveland-Ohio, Lucaciu desvăluie luptele seculare ale națiunilor oprimate de Unguri. Eforturile misiunii românești în Statele-Unite determină pe Theodore Roosevelt să declare că pacea reclamă ca micile națiuni să fie liberate și ca «România maghiară» (hungarian Roumania) să fie unită cu Regatul liber al României.

Din America, Lucaciu se duce la Paris, unde, devenit vicepreședinte al «Consiliului Național al Unității tuturor Românilor», prezidat de Take Ionescu, își continuă seria de conferințe. În octombrie 1918, participă și ia odată mai mult cuvântul la congresul naționalităților oprimate din Geneva. Curând după aceea, Consiliul Dirigent, care a luat în mână destinele Transilvaniei, îi încredințează un portofoliu ministerial. Dar Lucaciu pleacă din nou în Italia, unde se sfătuiește cu președintele Consiliului, Orlando, și formează regimentele de voluntari români «Horia» și «Cloșca», recrutate din Ardelenii care au luptat pe frontul de la Piave. În sfârșit, în mai 1919, în timp ce campania militară românească e în plină desfășurare în Ardeal și Ungaria, Lucaciu organizează o mare manifestație la Geneva, pentru a înfățișa lumii o ultimă dată suferințele națiunilor robite, precum și necesitatea

desmembrării pentru totdeauna a Imperiului austro-ungar.

Vasile Lucaciu a văzut împlinirea «Sfintei Uniri a tuturor Românilor», în care a crezut și pentru care s-a jertfit. Deputat de Satu-Mare în parlamentul din București, conform predicției sale făcută cu un sfert de veac în urmă, el s-a stins la 28 noiembrie 1922. După ce îi fuseseră concesionate cele mai înalte onoruri, - la poalele Țibleșului, în biserica albă din Sisești, mâini pioase au înscris pentru eternitate: *Subt această lespede smerită odihnește înfăcăratul apostol și tribun Părintele Vasile Lucaciu prin care geniul românesc și-a purtat făclia redeșteptării și întregirii.*

«Cu trup și suflet», apărătorul de o viață al cauzei românești a fost prezent în cele mai de pe urmă faze ale luptei naționale. O rapidă retrospectivă privind câteva episoade din acei tumultuoși ani completează evocarea operei lui Lucaciu, punând un ultim accent pe omagiul ce i se cuvine.

În 1905, în cadrul conferinței lor periodice din Sibiu, fruntașii români hotărâu reluarea luptei politice în parlamentul din Budapesta. «Pasivitatea» lua astfel sfârșit după 36 ani zbuciumați.

Anii revoluționari 1848-1849 afirmaseră de-acum forța crescândă a românismului, confirmând totodată veleitățile de hegemonie ale Ungurilor. Viena visase apoi o Austrie mare, liberată de năravurile unei iritante gentry maghiare; ea căutase a-și câștiga simpatiile celorlalte națiuni, în Transilvania pe acele ale Românilor. Senatul imperial primise în sânul său delegați ai tuturor provinciilor: Șaguna pentru Ardeal, Andrei Mocioni reprezentând Banatul, iar Nicolae Petrino Bucovina. În 1860, Unirea Principatelor de peste Carpați era înfăptuită de mai bine de un an. Elitele lor convergeau spre Franța: Bălcescu, Brătianu, C.A. Rosetti erau la Paris, unde se publica «România viitoare», apoi «Republica Română». În același timp, acasă, în părțile ungurene (Crișana, Maramureș), Sigismund Pop de Șomcuta-Mare fonda ziarul «Concordia» (poate primul cotidian al Românilor de la frontieră), iar în Ardeal lua ființă «Astra». Afirmarea românească e în plină desfășurare, neliniștind tot mai serios pe Unguri, care - pentru a-și menține supremația fără a-și pierde privilegiile - încearcă zadarnic o descătușare de Austria, mergând până la atentatul lui Libenyi împotriva vieții împăratului (februarie 1853). După scurtul război cu Franța și înfrângerea suferită de Viena, guvernul arhiducelui Rainer tentă o liberalizare a regimului prin «constituționalizare», tot în dauna Maghiarilor. Urmează scurta perioadă a dietei transilvane reprezentative în care, în coaliție cu Saxonii, Românii sunt în largă majoritate. În același an 1863, legea - având ca raportor pe Timotei Cipariu - pentru recunoașterea Românilor ca «națiune politică» e votată.

Dar, din nefericire, Viena se preocupă dintr-o dată, mai puțin de chestiunea naționalităților (sloganul devine: «Wir ko`nnen warten»), cât de problemele de politică externă. În dezordinea relativă ce urmează războiului cu Prusia, Românii presimt pericolul unei recrudescențe a supremației maghiare. Vincențiu Babeș, Hodoș și alții, elaborează un proiect de statut al naționalităților, sperând să obțină o aprobare rapidă din partea Vienei. Dar competiția cu Ungurii e deschisă. Guvernul ungar convoacă, în 1867, Adunarea națională ungară la Budapesta, abrogă legile românești adoptate în dieta din Sibiu și votează legea dualismului, prin care Transilvania

era încorporată la Ungaria. Vocile de energic protest românesc, în numele majorității absolute a populației provinciei, sunt acoperite cu invectivele a 278 deputați unguri, reprezentând 37,1% din populația Regatului întreg. La fel va rămâne fără urmare «Pronunciament»-ul redactat de Alexandru Roman, care - cu ocazia sărbătoririi a 20 de ani de la Adunarea de pe Câmpia Libertății - reclama autonomia Transilvaniei.

Față de situația deplorabilă creată Românilor, cercurile conducătoare ale acestora începură a-și pune întrebarea dacă a lua parte - în condițiile date - la viața politică activă nu era o adevărată dezertare de la datoria supremă legată de idealul național, precum și un act de complicitate la un simulacru de parlamentarism îndreptat în mod principal împotriva propriei lor existențe.

În ianuarie 1869, Adunarea Românilor din Timișoara se pronunță însă pentru continuarea activității în părțile ungurene, dar nu aceleași condiții erau prezente în Ardealul propriu-zis, unde legea electorală, diferită de cea din Ungaria, urmărea a împiedeca pe Români să aleagă și să fie aleși. La 7 martie 1869, o conferință națională se reunește la Miercurea, lângă Sibiu, având ca obiect de a se pronunța asupra alternativei: activitate - pasivitate. Din 400 delegați prezenți numai patru votară pentru imitarea Românilor din ținuturile frontaliere. Formula pasivității parlamentare triumfă astfel și în același timp luă naștere oficial Partidul Național Român.

Chestiunea pasivității fu ulterior readusă în discuție de mai multe ori, obținând de fiecare dată aprobarea majorității. Astfel, în 1875, după neîndemânateca manevră a înființării Vicariatului maghiar greco-catolic din Hajdu-Dorogh (1873) și după formarea guvernului Tisza, «zdrobitorul de naționalități», - în 1878 pe urmă, când Barițiu sublinia lipsa de orice rezultate pozitive de pe urma activității în părțile ungurene, și, în sfârșit, în 1881, în cadrul «Marei Conferințe a tuturor Românilor din Ardeal și Ungaria», convocată în Sibiu de Gh. Pop de Băsești, conferință care urma consfătuirea intimă de la Turda între Barițiu, Iacob Bologa, V. Roman și Pop de Băsești, și în care s-a recunoscut că «toată lupta parlamentară este zadarnică».

În 1883, după aderarea României la tripla Alianță, Transilvănenii se simțiră oarecum dezorientați. Se încercă fundarea unui partid românesc «moderat», având ca organ «Telegraful Român» de care face amintire Caragiale, și însăși viața Partidului Național părea, în oarecare măsură, amenințată. Dar «în Țară», sprijinul dat Ardelenilor se amplifică paralel, tocmai pentru a contrabalansa impresia lăsată de înțelegerea cu blocul austro-german.* Slavici fu trimis din București pentru a redacta, împreună cu frații Brote, «Tribuna» din Sibiu, menită să cimenteze solidaritatea între Români subjugăți. Ziaristica românească își constituie primele sale fundamente moderne; dincolo de munți, Cazzavillan fondează «Universul», apar «Lupta» lui Panu și «Voința Națională» a Partidului Liberal, - în Ardeal, pe lângă «Tribuna» lui Slavici, se publică la Arad o altă «Tribună» și «Românul». În Parlamentul din București, «chestiunea națională» revine periodic în dezbateri, susținută cu căldură de Kogălniceanu și de Take Ionescu. În sfârșit, tot în București ia ființă, în același timp, din inițiativa studenților originari din Transilvania, acel Comitet de acțiune care se intitulează «Iredenta Română». Manifestațiile acesteia - lipsite de caracter conspirativ - se înțețeau însă și, față de indispoziția Vienei, abia ascunsă, complicațiile de ordin diplomatic nu mai putură fi evitate. E drept că o amintire era încă proaspătă:

aceea a discursului lui Petre Grădișteanu la desvelirea monumentului lui Ștefan cel Mare la Iași, când acesta se adresase Regelui cu următoarele cuvinte: «*Măiestate, când toată lumea se întrece a-ți aduce închinăciuni și urări, dă-mi voie mie, simplu cetățean... să închin în sănătatea celor absenți... a acelor care ar fi voit să vie dar n-au putut, care privesc în acest minut la noi, care sunt în mijlocul nostru cu inima, văzând în Măiestatea ta nu pe regele României ci pe regele Românilor, și cu concursul cărora vei căpăta pietrele prețioase care lipsesc încă de pe coroana lui Ștefan cel Mare*».

Din nou, așadar, referitor la un caz similar, guvernul austro-ungar (Ministerul de externe comun) ceru satisfacția pe căile diplomatice. Și, față de temporizările firești venite de la București, considerate ca o manifestare a politicii de «duplicitate» a guvernului român, - se procedă, de către Maghiari, la 6 iunie 1894, la disolvarea și interzicerea Partidului Național Român din Transilvania.

Era o grea lovitură pentru «nație», care - în pasivitate parlamentară de 25 ani - era nevoită de-acum a-și organiza lupta clandestin. Barzii nu se clintiră însă, și dovada o aduse curând «Congresul Naționalităților» ținut la Budapesta în august 1895, - când, într-o atmosferă de vie nemulțumire, s-a reafirmat solidaritatea între Români, Cehi și Sârbi, hotărându-se în rezoluția finală, apărarea comună împotriva tentativelor de desnaționalizare și lupta pentru obținerea și garantarea drepturilor elementare. Poate că vizita făcută în 1895 împăratului Francisc-Iosif la Ischl, de către suveranii României, fusese hotărâtă - din partea maghiară - pentru a atenua, pe de-o parte efectul condamnării autorilor Memorandului, iar pe de alta fervoarea națională a Ardelenilor; în orice caz, regele Carol I obținu cu această ocazie grațierea condamnaților de la Cluj.

Câteva episoade ilustrând spiritul vremii mai pot fi relevate în cursul anilor de sfârșit ai secolului.

În 1896, se organiză la Budapesta serbările «Mileniului» pentru comemorarea stabilirii Ungurilor în Câmpia panonică. Guvernul și oficialitățile de resort ținând a extinde sărbătorirea și în Transilvania, indignarea Românilor se manifestă fără rezerve: întruniri de protest, cu caracter violent, avură loc în Ardeal, dar și în Capitala României libere, în Cișmigiu și la șoseaua Kisselef.

În același an, împăratul Francisc-Iosif reîntoarse regelui Carol vizita de la Ischl. La 16 septembrie sosi la București cu o suită în mare majoritate maghiară, având în frunte pe ministrul Afacerilor străine, contele Goluchowsky. Și, la Cotroceni, nu fu mică desigur surprinderea, constatându-se că Frantz-Josef de Habsburg, colonel onorar de artilerie românească, comisese indelicetețea de a îmbrăca uniforma de husar ungar...

O savuroasă întâmplare avu loc în anul următor. Conformându-se exigențelor de politică externă, regele Carol făcu o nouă scurtă vizită Curții din Budapesta și, după uzanțe, decernă decorațiile de rigoare. Lista ce fu prezentată cuprindea - printre alți demnitari - pe Alexandru Jeszenszky, care jucase un rol preponderent în condamnarea memorandiștilor. Lipsită de abilitate, intriga (se spune că însuși baronul Banffy, președintele Consiliului, avese inițiativa) era oarecum justificată din partea maghiară,

urmărind a opune astfel gestul regelui României luptei conducătorilor români ardeleni, - dar nu mai puțin lipsa de vigilență a șefului misiunii diplomatice române în Austro-Ungaria era stranie. Căci, Jeszenszky fu distins cu ordinul Coroana României în gradul de mare-ofițer. Incidentul se prelungi deoarece, ca urmare la mitinguri de protest organizate în Ardeal și la București, Goluchowsky fu nevoit să prezinte scuze guvernului român pentru «eroarea la care participase în necunoștință de cauză», - iar Jeszenszky își retrimise decretul Legației române, fără comentarii. Întâmplarea - relevată în parlamentul din Budapesta, după ce presa maghiară comentase decorarea cu pricina după cum se poate bănuși - a precipitat căderea guvernului Banffy, și - se poate presupune - rechemarea ministrului României...

Serbările jubiliare pentru comemorarea, în 1900, a bicentenarului unirii «cu Sfântul-Scaun apostolic din Roma», fură pentru Românii ardeleni greco-catolici un nou prilej de afirmare a crezului național. Preocupate, autoritățile fură însă obligate a observa o prudentă rezervă, din condescendență față de încurajările publice cu care Papa Leon XIII patrona evenimentul.

Un an mai târziu, românismul transilvan era, în mod indirect, din nou pus la încercare. Feld-Mareșalul Beck, șeful statului major al armatei austro-ungare, făcu o vizită la Sinaia - în fruntea unei delegații de 40 ofițeri - vizită care, în mod simbolic, fu redusă la câteva ore. Durata aceasta foarte limitată nu împiedecă însă semnarea unei convenții secrete de cooperare militară între România și Austro-Ungaria. Asociată de 20 de ani la Tripla Alianță și temând expansionismul rusesc, România acționa, în aparență, pe măsura intereselor sale vitale. Pentru Românii din Transilvania, însă, eventualitatea unei astfel de strânse colaborări părea o monstruozitate. Se găsiră deci voci care să exprime un nou argument pentru critica pasivității și afirmarea necesității de a se reveni la acțiunea politică directă în parlamentul ungar.

Câțiva ani, discuțiile fură încă vii. Apoi - noile alegeri fiind fixate pentru primăvara anului 1905 - la 10 ianuarie, Conferința națională se întruni în Sibiu, în ciuda interdicției de care era lovită, cu un comitet executiv reînnoit, prezidat de Gh.. Pop de Băsești și având ca membri pe Bontescu, Cicio-Pop, Comșa, Lazăr, Mihali, Mișu, Onișor, Șenchea, Suciuc, Vaida, Vlad, - și pe Lucaciu, ca secretar general. Desbaterile fură scurte. Combativitatea se menținea inflexibilă și senină, - doar tactica se vedea modificată. Confirmându-se odată mai mult fidelitatea față de programul din 1881, care preconiza autonomia Transilvaniei, se decisă reluarea luptei parlamentare.

Doar 14 candidați români fură aleși, după o campanie electorală în cursul căreia autoritățile au desfășurat o intensă acțiune de presiune și de intimidare, - și formația fu efemeră, fiind disolvată în 1906. În București, Expoziția se deschidea pentru a desvălui o parte din realizările ultimului sfert de veac, la care contribuiseră și «frații ardeleni»: Gheorghe Lazăr, Ion Maiorescu, Papiu-Ilarian, printre alții. Și, de bună seamă, ca întotdeauna, Părintele Vasile Lucaciu. Capitala își primea pelerinii «de dincolo», într-o comuniune frățască plină de speranțe îndreptățite.

SUB ZODIA AMNEZIEI

Mihai Pelin

Ne-au parvenit de la Iași două volume dedicate guvernării mareșalului Ion Antonescu, apărute sub coordonarea domnului Gh. Buzatu. Nu putem obiecta asupra condiției lor grafice, dintre cele mai mizerabile, întrucât știm prea bine de ce înzestrare tehnică dispun tipografiile românești. Dar titlul - **Mareșalul Antonescu în fața istoriei** -, rezultat prin decalcul unei expresii cu circulație la nivel popular, însă irelevantă la nivel logic, ni se pare oarecum lovit de ridicol. În fața istoriei stăm toți, de la rege la cerșetor, nimeni nu poate sta în dosul istoriei, indiferent ce rang ar deține în societate. În dosul istoriei, nici măcar în curțile ei interioare, după știința noastră a stat doar o singură categorie de pământeni: o parte deloc neglijabilă dintre cercetătorii fostelor institute de studii istorice românești. Cu toate acestea, pornind de la un exemplu de tot singular, de la ceva care ține de ciudățenie și de enigmă, nu putem generaliza până acolo încât să impunem și în lumea științei o sintagma demnă de Caragiale.

Este clar că domnul Gh. Botezatu a vrut să capteze nu numai publicul larg, ci și publicul foarte larg, vorbindu-i pe limba lui, nu totdeauna din cale afară de adecvată la realități, cu intenții vădit comerciale. De unde și graba cu care a îngrămădit între patru coperti documente de toate felurile: și de felul întâi, și de felul doi, și din cele din categoria desertului. În consecință, probabil, ideea comercială a domnului Gh. Buzatu a fructificat, dar ideea sa de a parveni, prin graba aceasta deloc sănătoasă, la o oarecare întâietate în restaurarea memoriei mareșalului Ion Antonescu nu a produs nici un rezultat. Totul s-a întâmplat ca într-o glumă celebră și mult mai veche decât Institutul de istorie "A.D. Xenopol" din Iași: anume ca în gluma aceea despre unul căruia i se părea că aleargă singur și nu înțelegea de ce iese întruna pe locul doi.

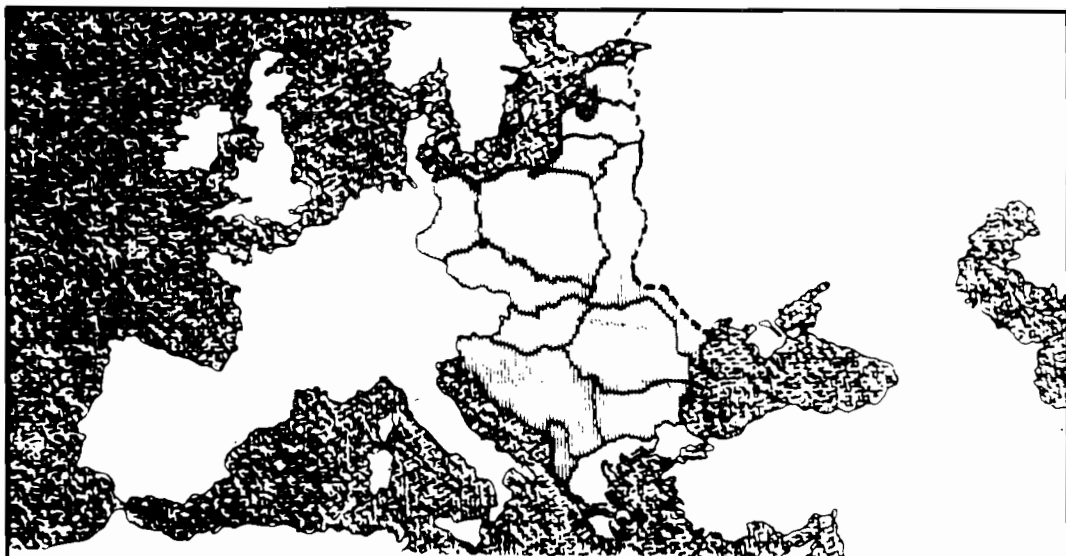
Lăsând gluma de-o parte, domnul Gh. Buzatu știa foarte bine că, orice ritm ar fi imprimat alergării sale, tot pe locul secund se clasa și se va clasa. Și atunci a recurs la o stratagemă: a trecut sub tăcere pe adevăratul învingător al cursei în care domnia sa s-a antrenat atât de târziu și în care e destinat, prin forța împrejurărilor, să ocupe doar locul doi, chiar dacă ar alerga până în vecii vecilor.

Practic, iată despre ce este vorba: ceea ce nu se face în lumea unor oameni de bună credință, fie ei și "istorici", deci suspecti din principiu, domnul Gh. Buzatu a trecut delicat sub tăcere faptul că întreprinderea sa are un precedent: volumele dedicate mareșalului Ion Antonescu, apărute sub îngrijirea domnului Iosif Constantin Drăgan și sub egida Centrului de cercetări istorice de la Veneția.

Despre aceste cărți, despre care domnul Gh. Buzatu ne dă impresia că a aflat numai după apariția volumelor sale, aflăm textual: "apărute în timp ce lucrarea noastră se afla sub tipar". Să fim seriși. Domnul Gh. Buzatu ar fi cazul să se ducă la *Borta rece* și să-și treacă tâmpile pe sub jetul unui sifon. Volumele noastre au început să apară în 1986, cu trei ani înainte ca revoluția română să-i dea domnului Gh. Buzatu puțin curaj.

Nu știa nimic despre existența lor? Greu de crezut, de vreme ce a furat din ele și ideea copertii, și o sumă de fotografii, care, întâmplător, fiind decupate din altele, includ în ele un semn de recunoaștere de neconfundat. Pe de altă parte, domnul Gh. Buzatu dedică volumele sale locotenent-colonelului George Magherescu, "colaboratorul și prietenul nostru, cel care în ultimele decenii a făcut atât de mult pentru ca mareșalul Ion Antonescu să nu plece în exilul *post-mortem* dorit și dictat de regimul comunist". Chiar nu știa domnul Gh. Buzatu unde și când și-a împlinit locotenent-colonelul George Magherescu visul său de o viață? Și mai greu de crezut.

În încheiere, îi dorim domnului Gh. Buzatu sănătate și bani; dacă se poate, și altfel de bani decât leii, din care a agonisit probabil destui. În același timp, îi transmitem opinia noastră că amnezia sa nu legitimează un cavalier. Ea legitimează doar un cercetător al fostelor institute de studii istorice românești (comuniste), deci un rob perfect al ingratitudinii.

Moscova, 9 Octombrie 1944

“Momentul era potrivit pentru a trata, așa că am spus: “Să aranjăm treburile noastre în Balcani. Armatele voastre sunt în România și în Bulgaria. Noi avem acolo interese, misiuni, agenți. Între noi nu trebuie să existe neînțelegeri pentru lucruri mărunte.

Cât privește Anglia și Rusia, ați fi de acord - l-am întrebat pe Stalin - ca voi să aveți o dominație de 90% asupra României, noi să avem 90% în Grecia și “fifty-fifty” cu voi în Jugoslavia?” În timp ce se traduceau cele de mai sus, am scris pe o jumătate de foaie de hârtie:

România: Rusia ia 90%; ceilalți iau 10%

Grecia: Marea Britanie (de acord cu Statele Unite) ia 90%; Rusia ia 10%

Jugoslavia și Ungaria: 50% - 50%

Bulgaria: Rusia ia 75%; ceilalți 25%.

Winston Churchill

“Cel de al doilea război mondial”

- Memorii

CUPRINSUL

Șerban Andronescu *Pentru o definiție a termenului de "român"* 1

G. A. Pordea *Părintele Lucaciu* 18

Mihai Pelin *Sub zodia amneziei* 27